

źródła monastyczne

34

źródła monastyczne

34

Redaktor serii: Michał T. Gronowski OSB
Szymon Hiżycki OSB

opracowania

6

Rada naukowa:

Marek Derwich
Dariusz Kasprzak OFM Cap.
Przemysław Nehring
Krzysztof Ożóg
ks. Marek Starowieyski
Ewa Wipszycka
Rafał Zarzeczny SJ

COLUMBA STEWART OSB

KASJAN

MNICH

Przekład:

TERESA LUBOWIECKA

TYNIEC

WYDAWNICTWO BENEDYKTYNÓW

Tytuł oryginału:

Cassian the Monk, New York, Oxford University Press 1988

Projekt okładki i stron tytułowych:

ANDRZEJ CIEPŁUCHA

Opracowanie typograficzne:

JAN NIEĆ

Imprimi potest: Opactwo Benedyktynów

Ldz. XXX/2019, Tyniec, dnia 12.04.2019

✠ Szymon Hiżycki OSB, opat tyniecki

Wydanie II, niezmienione: Kraków 2019

ISBN 978-83-7354-641-7

ISSN 1230-6711

© Copyright by Tyniec Wydawnictwo Benedyktynów

ul. Benedyktyńska 37

30-398 Kraków

tel.: +48 (12) 688-52-90

tel./fax: +48 (12) 688-52-91

e-mail: zamowienia@tyniec.com.pl

www.tyniec.com.pl

Druk i oprawa:

Tyniec Wydawnictwo Benedyktynów

druk@tyniec.com.pl

SPIS TREŚCI

WYKAZ SKRÓTÓW.....	9
DO WYDANIA POLSKIEGO	13
PRZEDMOWA.....	15
Rozdział pierwszy	
KASJAN MNICH.....	21
Nieuchwytność.....	21
Miejsce urodzenia i dzieciństwo.....	23
Początki monastyczne w Betlejem.....	28
Egipt	30
Konstantynopol i Rzym.....	42
Galia	48
Łaska i wolna wola	56
Spuścizna.....	67
Mnich żyjący dla innych.....	71
Przypisy do rozdziału pierwszego	72
Rozdział drugi	
KASJAN PISARZ.....	107
Sposoby czytania	107
Pisma monastyczne Kasjana.....	112
Język i styl	123
Źródła Kasjana	124
Pedagogia Kasjana	128
Kasjan Nauczyciel.....	132
Przypisy do rozdziału drugiego	133
Rozdział trzeci	
KASJAN TEOLOG	145
Wędrówka przez zadanie do celu:	
wytyczanie mapy życia monastycznego	145
Poszukiwanie czystości serca	149
Kontemplacja	160

Szczęście niebieskie i oglądanie Boga	178
Mnisi dla świata	190
Przypisy do rozdziału trzeciego	191
Rozdział czwarty	
CIAŁO I DUCH, WSTRZEMIEŻLIWOŚĆ I CZYSTOŚĆ.	217
Czystość i asceza w pracach Kasjana.....	217
Pożądanie	222
Ciało	233
Wstrzemięźliwość i cnota czystości	237
Łaska Boża i ludzka wola	249
Nocne zmary	260
Szczerość i wolność.....	265
Przypisy do rozdziału czwartego.....	266
Rozdział piąty	
BIBLIA I MODLITWA	291
Przykłady modlitwy i interpretacji Biblii.....	294
Poznanie duchowe.....	302
Widzenie i poznanie Chrystusa.....	313
Przypisy do rozdziału piątego.....	322
Rozdział szósty	
NIEUSTANNA MODLITWA	337
Oddziaływanie wzajemne Biblii i modlitwy	337
Biblia i modlitwa w Egipcie.....	340
Przyswojenie tradycji przez Kasjana	346
Sposoby nieustannej modlitwy	349
Asceza i modlitwa.....	350
Przypisy do rozdziału szóstego	367
Rozdział siódmy	
DOŚWIADCZENIE MODLITWY	385
Ekstaza	389
Skrucha	403
Nauczyciel modlitwy	418
Przypisy do rozdziału siódmego	419

POSŁOWIE	447
DODATEK.....	451
KASJAN O MONASTYCYZMIE W EGIPCIE	451
Dolny Egipt: monastycyzm w Delcie Nilu.....	451
Opowieści z drugiej ręki	465
Mnisi nieznani z innych źródeł.....	466
Przypisy do Dodatku.....	467
BIBLIOGRAFIA.....	481
INDEKSY	
Indeks biblijny	537
Indeks imion i nazw własnych	541
Indeks geograficzny	549
Indeks rzeczowy.....	553

WYKAZ SKRÓTÓW

- ABR *American Benedictine Review*, Newark 1950–
- BS *Bibliotheca Sanctorum*, I–XIII, Roma 1961–1970.
- CCist „Collectanea cisterciensia”, Roma 1934/35–1945,
Westmale 1946–
- CChrL Corpus christianorum, series latina, Turnhout 1954–
- CE *Coptic Encyclopedia*.
- CRAI Comptes rendus de l'Académie des Inscriptions et
Belles-Lettres, Paris 1857–
- CSCO Corpus scriptorum christianorum orientalium, Paris
1903–1949, Louvain 1950–
- CSEL Corpus scriptorum ecclesiasticorum latinorum, 1–,
Wien 1866–
- CistSS Cistercian Studies Series, Shannon 1969–
- DACL *Dictionnaire d'archéologie chrétienne et de liturgie*,
1–15, Paris 1907–1953.
- DHGE *Dictionnaire d'histoire et de géographie ecclésiastique*,
1–, Paris 1912–
- DIP *Dizionario degli Istituti di Perfezione* 1–8, Roma
1974–1988.
- DSp *Dictionnaire de spiritualité ascétique et mystique* 1–,
Paris 1937–
- DTC *Dictionnaire de théologie catholique*, 1–15, Paris
1930–1950.
- EEC *Encyclopedia of the Early Church*.

- FZPT *Freiburger Zeitschrift für Philosophie und Theologie*, Freiburg 1954–
- JEH *Journal of Ecclesiastical History*, London 1950–
- JTS *Journal of Theological Studies*, London 1899–
- KKK *Katechizm Kościoła Katolickiego*, Poznań 1994.
- LTK *Lexikon für Theologie und Kirche*, 1–10, Freiburg im. Br. 1957–1965.
- OCA „*Orientalia christiana analecta*”, (do 1934 „*Orientalia christiana*”) Roma 1923–
- OCP *Orientalia Christiana periodica*, Roma 1923–
- PG *Patrologiae cursus completus. Series Graeca* 1–159, Paris 1857–1966.
- PL *Patrologiae cursus completus. Series Latina* 1–207, Indices I–IV, Paris 1878–1990.
- PO *Patrologia orientalis*, Paris 1903– (= POr).
- POK *Pisma Ojców Kościoła*, Poznań 1924–
- PSP *Pisma starochrześcijańskich pisarzy*, Warszawa 1969–
- RAC *Reallexikon für Antike und Christentum*, 1–, Stuttgart 1950–
- RAM *Revue d'ascétique et de mystique*, Toulouse 1920–1940.
- RBen „*Revue bénédictine*”, Maredsous 1884/85–, Bruxelles, Paris 1931–1933, Anvers 1934–
- REA „*Revue des études augustinienes*”, Paris 1899–
- ROC „*Revue de l'Orient chrétien*”, Paris 1896–1905, 2 ser. 1906–1917, 3 ser. 1918–1939.
- RSR „*Revue des sciences religieuses*”, (*Recherches des sciences religieuses*), Paris 1910–

- RTAM „Recherches de théologie ancienne et médiévale”,
Louvain 1929–1940, 1946–
- SA Studia Anselmiana, Roma 1933–
- SCh Sources chrétiennes, Paris 1941–
- SMon Studia Monastica, Montserrat 1959–
- SP Studia Patristica, Berlin 1957–
- TLL Thesaurus Linguae Latinae, Leipzig 1900–
- TRE Theologische Realenzyklopädie, 1–, Berlin 1977–
- TU Texte und Untersuchungen, Leipzig 1882–1941,
Berlin 1951–
- ZKG „Zeitschrift für Kirchengeschichte”, Stuttgart 1876–
1964, Stuttgart, Berlin, Köln, Mainz 1965–
- ŹrMon Źródła Monastyczne, Kraków 1992–

DO WYDANIA POLSKIEGO

Jan Kasjan (ok. 365–435) należy niewątpliwie do największych pisarzy duchowych Zachodu. Jego *Reguły* i *Rozmowy z Ojcami* stanowiły przez ponad 1500 lat podstawową lekturę dla mnichów i mniszek zalecaną im w *Regule* przez samego Patriarchę św. Benedykta. Począwszy od średniowiecza dzieła Kasjana stały się niemalże obowiązkową lekturą dla zakonnic i zakonników na całym Zachodzie. Jednocześnie Kasjan jest jedynym autorem piszącym po łacinie, który znalazł się w *Filokaliach*, najbardziej znanej antologii pism duchowych Kościoła wschodniego, powstałej w XVIII wieku. Te fakty świadczą o tym, że Kasjanowi udało się dokonać wspaniałej syntezy duchowości mnichów pustyni egipskiej dla potrzeb mnichów na Zachodzie. W ten sposób stał się on nauczycielem życia monastycznego dla całego Zachodu akceptowanym przez Wschód.

Zasadnicza myśl Kasjana dotycząca życia duchowego jest prosta: kształtować swoje życie w oparciu o Słowo Boże. Służy temu praktyka stałego czytania (*lectio divina*), medytacji i liturgia godzin. Modlitwa jest dla Kasjana zasadniczo odpowiedzią na usłyszane Słowo Boże, a jednocześnie jest świadomie i nieustannie przez to słowo kształtowana, aż do pełni, gdy mnich zapomina już o sobie i o tym, że się modli – jak to wyraził św. Antoni.

Trudno dziś precyzyjnie określić, co Kasjan zaczerpnął z tekstów innych autorów, a co pochodzi z jego osobistego doświadczenia. Ale właśnie ten fakt świadczy o tym, że bardzo autentycznie przejął tradycję i twórczo się w nią włączył. Jego nauka o zasadach życia duchowego do dzisiaj pozostaje aktualna.

Autor monografii, benedyktyn Columba Stewart, ukazuje myśl Kasjana na tle epoki. Szeroko omawia źródła i jednocześnie ukazuje oryginalność pisarza. W obszernych przypisach przytacza różne opinie i podejścia do Kasjana i omawianych zagadnień. Są one prawdziwą kopalnią informacji na temat obecnego stanu badań w tej dziedzinie. Tekst samej monografii jest jednak tak napisany, że Czytelnik nie potrzebuje koniecznie odnosić się do przypisów. Stąd umieściliśmy je na końcu danego rozdziału, aby nie przytłaczały zasadniczego tekstu swoim rozmiarem. Ponadto z oryginału przejęliśmy zasady zapisu odsyłaczy do pism Kasjana i innych starożytnych autorów (zamiast „przecinka” pozostawiliśmy „kropkę”). Przy sigłach biblijnych zachowujemy nasz zapis. Na końcu umieszczamy obszerną bibliografię, uzupełnioną o znane nam polskie przekłady podawanych źródeł i opracowań.

Mamy nadzieję, że publikowana monografia o. Columby Stewarta przyczyni się od odkrycia przez wielu Czytelników Kasjana jako nauczyciela ich osobistego życia duchowego.

PRZEDMOWA

Jestem mnichem i piszę o mnichu. To wcale nie jest proste. Jan Kasjan był mnichem w swoim czasie i miejscu, ukształtowanym przez kulturę i spotkania, o których nigdy się nie dowiemy. Moje pokrewieństwo z nim nie polega na podobnym doświadczeniu, ale na wspólnym powołaniu do życia monastycznego. Odnajduję w nauce Kasjana nadzwyczajną aktualność w odniesieniu do obecnego monastycyzmu chrześcijańskiego – jako sposobu życia dla świata, a nie przeciw niemu, ale proste odświeżanie jego pojmowania życia monastycznego oznaczałoby zaprzeczenie Duchowi, który je zrodził. Najbardziej intrygują mnie nie szczegóły obserwacji opisywane przez Kasjana, ale jego podstawowe przekonania. Tylko one mogą wyjaśnić śmiałość zamiaru, jaki sobie wyznaczył – jest nim zrozumiała teologia monastyczna. Jego osiągnięcie jest wyjątkowe.

To niemożliwe, żeby w jednej książce ukazać rozległą panoramę monastycznych pism Kasjana. Koncentruję się głównie na tych problemach, do których skłaniam się w sposób naturalny dzięki mojemu doświadczeniu monastycznemu i zainteresowaniom. Nawet w takiej sytuacji musiałem dokonać wyboru i zdecydowałem się na to, co uznałem za najbardziej istotne i charakterystyczne aspekty monastycznej teologii Kasjana. W wyniku tego ważne tematy, takie jak rozproszenie myśli, podejście Ka-

sjana do tradycyjnych ośmiu wad głównych i wiele innych aspektów jego teologii ascetycznej zostały w tym studium potraktowane marginalnie. Nauczanie Kasjana dotyczące tych spraw, omówione zresztą w literaturze poświęconej początkom monastycyzmu, tutaj nie potrzebuje obszerniejszego przebadania.

Książka zaczyna się od ogólnego przedstawienia życia i pracy Kasjana. Kasjan jest tajemniczy, jednak ustalenie tego, co o nim wiemy, pozwala na odniesienie jego pism do jego osobistych doświadczeń oraz miejsc i wydarzeń, które ukształtowały jego pisarstwo. Był człowiekiem wielu krajów i zadań. Stałym elementem w jego niezwykłym życiu było powołanie monastyczne przeżyte w służbie dla Kościoła. Tytuł pierwszego rozdziału – „Kasjan mnich” – okazał się odpowiednim tytułem dla całej książki.

Rozdział 2 – „Kasjan pisarz” – bada naturę i cel pism monastycznych Kasjana zebranych w *Regułach* i *Rozmowach*. W tym rozdziale sugeruję, że czytelnik musi rozpoznać różne (i konkurencyjne) cele i treści zawarte w tych tekstach po to, żeby uniknąć ich uproszczonej interpretacji.

Rozdział 3 – „Kasjan teolog” – przedstawia szkic podstawowej teologii Kasjana dotyczącej życia monastycznego. Opisuje drogę prowadzącą do pośredniego celu, jakim jest osiągnięcie „czystości serca” i miejsca ostatecznego przeznaczenia – „królestwa Bożego”. Nastawienie eschatologiczne leżało u podstaw jego rozważań i w takim sensie mamy rozumieć jego teologię. Jego cel, jakim jest czystość serca oznacza kontemplacyjne nastawienie wobec wszystkich doświadczeń ludzkich, włączając w to do-

świadczenie Boga. Jego nauka o wzajemnym powiązaniu kontemplacji i działania odnosi się wprost do odwiecznego powołania do życia monastycznego. Na koniec powstaje pytanie dotyczące celu ostatecznego: czy szczęście niebieskie jest w jakimś sensie możliwe w tym życiu, czy jest to rzeczywistość czysto eschatologiczna?

Rozdział 4 – „Ciało i duch, wyrzeczenie i czystość” – sonduje naukę Kasjana o ascezie, jaką przekazał nam w pismach o pożądaniu i czystości. Przyjmując, że nie mogę adekwatnie prześledzić wszystkich ośmiu wad głównych i odpowiadających im cnót, zdecydowałem się na temat, który najpełniej scala i reprezentuje sposób, w jaki Kasjan rozumie rozwój człowieka. Ponieważ zawsze prezentował swe kontrowersyjne nauczanie o łasce i wolnej woli w ramach dyskusji o cnocie czystości, prześledzę je w tej dziedzinie.

Rozdziały 5 i 6 – „Pismo Święte i modlitwa” i „Modlitwa nieustanna” – śledzą wzajemne oddziaływanie Biblii i modlitwy w teologii Kasjana. Ponieważ zbieżnym punktem dla Biblii i modlitwy w życiu monastycznym jest spotkanie Chrystusa, odczytywanie Pisma Świętego przez Kasjana i jego nauka o modlitwie pozbawionej obrazów są nieodłączne od jego chrystologii (rozdział 5). Wszystkie jego sposoby modlitwy, zwłaszcza metoda modlitwy nieustannej, opierały się na wzorach i tekstach biblijnych (rozdział 6). Nauczanie Kasjana o modlitwie pozostaje wierne tradycji monastycznej, ale różni się od niej zakresem i głębią. Jego przedstawienie metody modlitwy, opartej na ciągłym powtarzaniu wersu zaczerpniętego z Pi-

sma Świętego jest najbardziej gruntowne w całej literaturze początków monastycyzmu.

Rozdział 7 – „Doświadczenie modlitwy” – rozważa najbardziej intrygujący aspekt teologii modlitwy Kasjana, wagę jaką nadaje doświadczeniu ekstazy i łez. Tutaj nauka Kasjana jest zdecydowanie bliska nauce Diadocha z Fotike, który – podobnie jak Kasjan – zintegrował teologię duchową Ewagriusza z Pontu z katafatyczną* tradycją duchową reprezentowaną przez Pseudo-Makarego. Kasjan może więc stanowić pomost do łacińskiego Zachodu łączący go nie tylko z duchowością Ewagriuszową, lecz także z uczuciowym, emocjonalnym mistycyzmem typowym dla tradycji syryjskiej. Zapewne jego twórcza synteza przyniosła wielkie owoce w duchowości Grzegorza Wielkiego oraz teologów średniowiecznych zainspirowanych z kolei przez św. Grzegorza.

Książkę kieruję do dwóch typów odbiorców. Są nimi mnisi, mniszki i ludzie, których pociąga duchowość monastyczna – z jednej strony, a z drugiej – uczeni i studenci zainteresowani początkami chrześcijaństwa. Jak napisałem, zawsze chodzi mi o tych, którzy przede wszystkim uważają Kasjana za nauczyciela życia monastycznego. Mogą chcieć skoncentrować się na rozdziałach 3–7. Mimo dużego brzemienia przypisów linia narracyjna książki jest od nich niezależna i ci, których nie interesują szczegóły, mogą je bezpiecznie pominąć. Zamieściłem obfite przypisy dotyczące pism

* Teologia katafatyczna podejmuje próbę werbalizacji treści duchowych, podczas gdy teologia apofatyczna unika słów, woli milczeć (przyp. red.).

Kasjana, a także innych tekstów z początków monastycyzmu, tak więc czytelnicy mogą zaspokoić swe zainteresowania sięgając do prac źródłowych. Kasjan od dawna zasłużył na gruntowne studium. Mam nadzieję, że moi koledzy badający monastycyzm początków chrześcijaństwa odkryją podobnie jak ja, że szczegóły są intrygujące i ubogacające.

Szczegółową listę podziękowań umieszczam gdzie indziej. Tutaj muszę wspomnieć o dwóch długach wdzięczności. Dziękuję moim współbraciom z opactwa Saint John, którzy wspierali mnie każdego dnia swą miłością i modlitwami. Wraz z nimi i od nich nauczyłem się tego, co wiem o życiu monastycznym, oni też stworzyli mi możliwość nauczania i pisania. Wiadomości naukowe zawdzięczam dawniejszym badaczom historii wczesnego monastycyzmu i duchowości. Czuję się zobowiązany, żeby szczególnie wyrazić uznanie wielkim uczonym francuskim XX stulecia, których nazwiska umieszczone są w przypisach i bibliografii. Ich praca jest nieustannym źródłem inspiracji i moralnego wsparcia.

Dedykuję tę książkę moim rodzicom, a zwłaszcza mamie – Lorraine Mackay Stewart, z okazji jej siedemdziesiątych urodzin, oraz pamięci moich dziadków, szczególnie Frances Isabell Stewart, których hojności zawdzięczam moją podstawową edukację.

Columba Stewart OSB
Saint John's Abbey and University
Collegeville, Minnesota
Niedziela *Gaudete* 1996

Rozdział pierwszy

KASJAN MNICH

*Najbardziej uderzające w dziełach Kasjana
są jego przemilczenia*
CAPPUYNS, Cassien

Nieuchwytność

Jan Kasjan, podobnie jak inni pierwsi mnisi, sprawia problemy współczesnym czytelnikom. Jego dyskursywny styl, wydobywanie niewiarygodnego stopnia ascetycznej i kontemplacyjnej doskonałości, antyczne pojęcie płciowości (dotyczące mężczyzn) odwodzą nawet najbardziej wytrwałych od przedzierania się przez gąszcz jego słów. Po prostu założenia religijne i imperatywy, które stanowią podłoże i moc jego prac, mogą wydawać się obce lub być rozumiane opacznie. Czytelnicy z kręgów monastycznych i im pokrewnych, wciąż mogą czerpać korzyści z większości prac Kasjana chociaż nawet dla nich jego dzieła są coraz mniej przejrzyste. Celem tego studium jest przybliżenie nam Kasjana i zbliżenie się do niego, abyśmy usłyszeli dobrze jego głos. Postaram się w tym pomóc wiedząc, że wszystko – cokolwiek mówi – wymaga zarówno tłumaczenia, jak i interpretacji.

Kasjan dedykuje swe *Rozmowy* nowym mnichom galijskim, aby jak gdyby podsłuchali, jak rozmawiali między sobą wielcy mnisi egipscy (teraz po łacinie)¹. Styl polega-

jący na wiernym sprawozdaniu i bezpośrednim tłumaczeniu budził niepokój jego słuchaczy w Galii, zarówno przy lekturze *Rozmów*, jak i *Reguł*. Każda próba zrozumienia i zinterpretowania Kasjana przez dzisiejszych czytelników będzie równie subiektywna i może prowadzić na manowce. Ale, jak to odkrył sam Kasjan, chęć zinterpretowania okazuje się silniejsza od obawy, że zostanie się oszukany.

Istotą historii Kasjana jest jego nieuchwytność². Nadzwyczajnie usuwający się w cień, opiera się naszym próbom poznania go i zrozumienia. Pozostawił ślady, ale nie ma *Vita Cassiani*. Nie ma swojego współczesnego mu biografy, a krótki szkic napisany przez Gennadiusza kilkadziesiąt lat po śmierci Kasjana, zrodził więcej kontrowersji, niż dostarczył pewników. Nie wiemy, kiedy i gdzie się urodził. Nawet jego imię nie jest pewne. Chronologia ważnych zdarzeń w jego życiu czy jego pism opiera się na dedukcji, a nie na solidnych źródłach.

Gdybyśmy mieli do dyspozycji tylko *Reguły* i *Rozmowy*, które są kluczowe dla tego opracowania, nasz wizerunek Kasjana, jako mnicha bardzo zaangażowanego w sprawy powszechnego Kościoła, byłby znacznie zubożony. Na podstawie wielu odniesień we współczesnych mu dokumentach odkrywamy, że ten wielki obrońca życia monastycznego służył Kościołowi: pomagał św. Janowi Chryzostomowi w jego obowiązkach biskupa w Konstantynopolu i pomógł dostarczyć apel Chryzostoma do Rzymu. Cała służba Kościołowi miała miejsce po doświadczeniu życia anachorety w Egipcie, które stało się dla niego ideałem życia monastycznego. Mało znany traktat chrystologiczny – *O wcieleniu Pańskim* – dowo-

dzi, że jego ostatnim aktem publicznym było napisanie pracy polemicznej z teologii. Skierował ją nie do mnichów, ale do doktrynalnych przeciwników uformowanych przez nestorianizm. Przełomowe odkrycia naukowe XX wieku wydobyły na światło dzienne jego starannie (z konieczności) skrywaną zależność od nienazwanego po imieniu mistrza, Ewagriusza z Pontu, i to, że obydwu inspirował Orygenes.

Chociaż niewiele mówi nam o sobie, Kasjan nie wydaje się zakłopotany bujnością swego (czasami „niemo-nastycznego”) *curriculum vitae*. Małomówność dotyczącą własnej osoby można tłumaczyć jedynie tym, że uważał się za mnicha, który ma do spełnienia misję. Była ona prosta – położyć jak najlepsze podwaliny pod rodzący się monastycyzm w południowej Galii. Po tym, jak widział swój ideał – monastycyzm egipski – zrujnowany przez politykę i jawną złośliwość, Kasjan otrzymał niespodziewaną szansę wydoskonalenia go inaczej. Osiągnął to poprzez maksymalne ograniczenie autoreklamy, ograniczając się jedynie do tego, co uznał za konieczne do potwierdzenia swej monastycznej wiarygodności³. Jak zauważył Karl Suso Frank, to, co Kasjan pisze o sobie, „zlewa się z jego tematem i jest przezeń pochłonięte”⁴. Jego pokora, mimo iż to cnota, sprawia biografom najwięcej problemów.

Miejsce urodzenia i dzieciństwo

Kasjan od samego początku starannie zacierają ślady. Nigdy nie powiedział nam, gdzie i kiedy się urodził. Ta luka w naszej wiedzy otworzyła nowe pole do działania

w ramach badań na jego temat. Dostarczone przez Kasjana wskazówki są tylko najogólniejsze. Mogą wskazywać na jeden z dwóch rywalizujących śladów: Galię i krainę między Dunajem a Morzem Czarnym, znaną w późnej starożytności jako Scythia Minor, a znacznie później jako Dobrudża – część dzisiejszej Rumunii. Argumenty na poparcie obu tych przypuszczalnych miejsc urodzenia są bardzo wątpliwe⁵.

Po pierwsze jego imię: Współcześni mu i żyjący niedługo po nim zawsze nazywali go „Cassianus”. On sam w swoich pismach wymienia dwa razy imię „Iohannes” a nigdy „Cassianus”⁶. Być może Kasjan to jego imię własne, a jako mnich otrzymał imię Jan⁷. Kasjan to dość popularne imię wywodzące się od jeszcze popularniejszego Cassius. Obydwu imion używano zarówno w świecie wschodnim, jak i zachodnim rejonu Morza Śródziemnego⁸. Samo imię nie mówi więc nic o miejscu urodzenia⁹.

Kasjan urodził się prawdopodobnie we wczesnych latach 60. IV wieku¹⁰. Z jego pism dowiadujemy się, że posiadłości rodzinne leżą w kraju zalesionym i bogatym w owoce (*Rozm.* 24.1.3)¹¹, a klimat w nim jest chłodny (*Rozm.* 24.8.5)¹². Rejon był także „skuty lodem z powodu zimna wielkiego niedowiarstwa” (*Rozm.* 24.8.5)¹³ i było tam niewielu mnichów (*Rozm.* 24.18)¹⁴. Jako młodzieniec Kasjan miał nauczyciela, który uczył go literatury klasycznej (*Rozm.* 24.12). Z członków rodziny wspomina tylko siostrę, która w jakimś sensie współuczestniczyła w jego życiu monastycznym (*Reguły* 11.18). Zapewne dotarła z nim do Marsylii i prawdopodobnie osiadła w klasztorze żeńskim, który ufundował za radą Genna-

dusza¹⁵. Podróżowanie do Palestyny i Egiptu oznaczało dla niego przemierzenie „wielu lądów” (*Rozm.* 1.2.3, 3.2.1).

Najbardziej bezpośrednia wypowiedź Kasjana na temat ojczyzny wydaje się najmniej wiarygodna. W traktacie *O wcieleniu Pańskim*, kiedy przestrzega Kościół w Konstantynopolu przed herezją Nestoriusza, nazywa jego członków „współziomkami przez miłość do ojczyzny” (*patria, O wciel.* 7.31.13). Tego retorycznego hołdu oddanego pracy zmarłego mistrza – Jana Chryzostoma – nie należy rozumieć dosłownie. Inny ślad, inny zwrot retoryczny, pojawia się we wstępie do *Reguł*. Kasjan porównuje siebie do Hiram z Tyru, którego mimo że był biedny i pochodził z obcego kraju, wezwał Salomon i poprosił o pomoc przy budowaniu świątyni (1 Krl 7,13–14). Biskup z Apta Julia leżącej na północ od Marsylii poprosił Kasjana o pomoc w budowaniu prawdziwej świątyni życia monastycznego (*Reguły*, przedmowa 1–2). Kiedy na zasadzie paraleli nazywa siebie „służącym do wszystkiego między najbiedniejszymi”, pomija określenie „obcokrajowiec”. Według niektórych to pominięcie sugeruje, że nie był w Galii kimś obcym¹⁶. Jednak moc typu biblijnego, w którym status cudzoziemca w przypadku Hiram jest nieodłączny, może sugerować to, czego Kasjan nie stwierdził otwarcie, mianowicie że tak jak Hiram pochodził on z innego kraju.

Jedynym współczesnym Kasjanowi, który wspomina o jego narodowości, jest Gennadiusz, także z Marsylii, który swój rys biograficzny zaczyna od uwagi, że Kasjan jest z ludu Scytów (*natione Scythae*)¹⁷. Ta, wydawałoby się,

prosta uwaga stała się najstaranniej przekopaną grządką badań naukowych. Zwolennicy uznania Galii za ojczyznę Kasjana sugerują, że *natione Scythia* odnosi się do Sketis – monastycznej ojczyzny Kasjana. Inni odczytują Gennadiusza w sposób bardziej dosłowny i lokują miejsce urodzenia Kasjana w Scythia Minor¹⁸. Inne możliwe miejsca to Ateny, Palestyna i Sert – miasto w pobliżu Bitlis w Kurdystanie¹⁹. Galia i Dobrudża są głównymi rywalami, z tym, że przeważająca część współczesnych uczonych skłania się do tej ostatniej. Nie ma tu konsensusu i pewnie nigdy go nie będzie.

Focjusz – biskup Konstantynopola z IX wieku, którego zapiski na temat zbiorów biblioteki patriarchalnej dostarczają cennych informacji o wielu starożytnych pismach, jakie uległy zniszczeniu – po przeczytaniu jego pism w języku greckim określa Kasjana mianem „Rzymianin”. Prawdopodobnie uważał Kasjana za łacinnika²⁰. To określenie nie pomaga nam zlokalizować miejsca urodzenia Kasjana, ale uwaga Focjusza na temat greckiej wersji pism Kasjana uczula nas na ważny fakt. Greccy mnisi uważali go za kogoś spośród nich. Ich tłumaczenie jego dzieł na grekę to dowód wyjątkowego uznania, co więcej, niektóre z jego opowiadań zostały włączone do *Kolekcji alfabetycznej Apoftegmatów* – sentencji Ojców Pustyni. Jest on jedynym łacinnikiem, w szerokim kręgu mędrców monastycznych, tak uhonorowanym²¹.

Kasjan ślubował, że przeniesie tradycję monastycyzmu wschodniego na Zachód. To, jak jest odbierany przez Wschód, daje podstawę, przynajmniej w pewnym stopniu, do uznania, że tego dokonał. Widoczna jest łatwość,

z jaką poruszał się między chrześcijaństwem wschodnim i zachodnim²². Środkiem do celu była jego dwujęzyczność i wszystko, co osiągnął, powstało w oparciu o ten prosty fakt. Biegłość Kasjana, z jaką posługiwał się łacińską w mowie i piśmie, sugeruje, że był to jego język ojczysty²³. Greki używał codziennie przez dwadzieścia pięć lat w Betlejem, Egipcie i Konstantynopolu. O jego grece można sądzić jedynie na podstawie wskazówek, jakie dawał w tekście łacińskim, ale to sugeruje, że posługiwał się tym językiem dobrze w mowie i piśmie²⁴. Znał Biblię grecką i mógł czytać greckich autorów chrześcijańskich²⁵. Dwujęzyczność jest najmocniejszym argumentem potwierdzającym hipotezę bałkańską. W czasach Kasjana Scythia Minor była krajem, gdzie posługiwano się dwoma językami, gdzie mógł otrzymać klasyczne wykształcenie łacińskie w środowisku, w którym greka była silnie reprezentowana²⁶. Dionizy Mały – Scyta żyjący wiek później w Rzymie – był w stanie dzięki takiemu zapleczu tłumaczyć greckie teologiczne, monastyczne i kanoniczne teksty na łacinę²⁷. Oczywiście, wykształcony młodzieniec galijski z pewnością mógł studiować grekę. Marsylia, gdzie spędził ostatnie lata, była miastem o greckich korzeniach, w którym kwitł ożywiony handel morski ze Wschodem²⁸. Kasjan mógł również nauczyć się greki po przybyciu do Palestyny. Abstrahując od jego pochodzenia z łatwością poruszał się w obrębie chrześcijańskiego Wschodu, tam nauczył się życia monastycznego, następnie w Konstantynopolu pracował dla Kościoła. Chociaż jego przeznaczeniem był łaciński Zachód, na greckim Wschodzie czuł się jak u siebie w domu.